

8. Case 75529/01 *Surmeli v. Germany* (8 June 2006) para 70. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75689>

9. Case 46800/99 *Del Sol v. France* (26 February 2002) para 26. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60166>

УДК 342.92

DOI: 10.32751/2617-5967-2025-04-17

Топонар А.І.

Аспірант Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України, м. Київ.

<https://orcid.org/0009-0005-5525-3587>

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРАВІ

У статті здійснено господарсько-правове осмислення поняття та сутності циркулярної економіки як інтегрованої моделі організації суспільного виробництва і товарного обігу в умовах цифровізації, ресурсних обмежень, подорожчання первинної сировини та посилення екологічних і кліматичних зобов'язань держави й бізнесу. Циркулярність в площині господарського права матеріалізується у системі господарських відносин, а саме організаційно-господарських, внутрішньогосподарських і майнових, а також у механізмах державного впливу на господарювання, які визначають конкурентні умови, правила доступу до інфраструктури та юридичні режими ресурсів і продуктів. Обґрунтовано потребу в юридично операційному, чітко структурованому понятті, здатному забезпечити нормативну визначеність для формування обов'язків, стандартів відповідності, стимулів і санкцій у сфері господарювання.

На основі системно-структурного та порівняльно-правового аналізу показано, що сучасні європейські підходи до циркулярної економіки формують міжсекторальну регуляторну матрицю, де перетинаються продуктова політика, запобігання утворенню відходів, стандартизація, вимоги до інформації і простежуваності, інструменти державних закупівель, фінансові стимули та конкурентне право. Окремо розкрито прикладний вимір циркулярності для міського господарства, де зношена житлово-комунальна інфраструктура визначає транзакційні витрати переходу до циркулярних моделей та вимагає узгодження правового регулювання господарської діяльності з муніципальними програмами, інвестиційними механізмами й державно-приватним партнерством.

Сформульовано авторське визначення циркулярної економіки у господарському праві та охарактеризовано сутність даної правової категорії.

Ключові слова: циркулярна економіка, господарське право, господарська діяльність, законодавство, правові режими ресурсів і відходів, юридична відповідальність, правова визначеність.

The article provides an economic and legal understanding of the concept and essence of the circular economy as an integrated model of organizing social production and commodity circulation in the context of digitalization, resource constraints, rising prices for primary raw

materials, and strengthening the environmental and climate obligations of the state and business. Circularity in the field of economic law is materialized in the system of economic relations, namely organizational and economic, intra-economic and property relations, as well as in the mechanisms of state influence on economic activity, which determine competitive conditions, rules for access to infrastructure, and legal regimes of resources and products. The need for a legally operational, clearly structured concept capable of providing regulatory certainty for the formation of obligations, compliance standards, incentives, and sanctions in the field of economic activity is substantiated.

Based on a system-structural and comparative legal analysis, it is shown that modern European approaches to the circular economy form an intersectoral regulatory matrix where product policy, waste prevention, standardization, information and traceability requirements, public procurement instruments, financial incentives and competition law intersect. The applied dimension of circularity for the urban economy is separately revealed, where the worn-out housing and communal infrastructure determines the transaction costs of the transition to circular models and requires the coordination of legal regulation of economic activity with municipal programs, investment mechanisms and public-private partnership.

The author's definition of the circular economy in economic law is formulated and the essence of this legal category is characterized.

Keywords: circular economy, economic law, economic activity, legislation, legal regimes of resources and waste, legal liability, legal certainty.

Постановка проблеми. Цифровізація господарювання, ресурсні обмеження, зростання вартості первинної сировини, а також посилення екологічних і кліматичних зобов'язань держав та бізнесу актуалізували потребу переосмислення класичної моделі виробництва і споживання. Концепція циркулярної економіки на цьому тлі постає як економічна або управлінська доктрина і як парадигма правового впорядкування господарської діяльності, що трансформує зміст прав та обов'язків суб'єктів господарювання на всіх стадіях життєвого циклу продукту – від проектування й введення в обіг до ремонту, повторного використання, переробки й повернення матеріалів у виробничі цикли. Циркулярність у сучасних умовах часто подається як універсальний позитивний маркер, що нібито автоматично означає сталість. Така очевидність потребує доктринальної перевірки - для господарського права принципово важливо встановити, що саме становить циркулярну економіку як категорію правового мислення, які її структурні ознаки, який предмет правового впливу та як вона співвідноситься з традиційними інститутами господарського законодавства як майнова основа господарювання, господарські зобов'язання, державне регулювання, відповідальність, спеціальні режими.

Стан дослідження. Тією чи іншою мірою проблематика понятійно-категоріального апарату циркулярної економіки як правової категорії були предметом дослідження ряду вчених, серед яких доцільно назвати, насамперед, таких: О.В. Жадан, Р. Є. Зварич, І. І. Коблянська, А. І. Крисоватий, В.В. Лойко, Н.А. Мазур, С.А. Маляр, Р. Ю. Набока, Т. І. Салашенко, В. С. Самойленко, Л. М. Шимановська-Діанич, В.С. Щербина та інші. Тим не менш, дане питання є поверхнево розкритим у доктрині господарського права, що й обумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є аналіз сутності циркулярної економіки у господарському праві та формулювання авторського поняття даної категорії.

Виклад основного матеріалу. В господарському праві економіка матеріалізується у системі господарських відносин, що охоплюють організаційно-господарські, внутрішньогосподарські та майнові зв'язки, а також у механізмах державного впливу на господарювання. Домінуючі в науці господарського права підходи підкреслюють, що у господарському праві регулюється специфіка відносин у сфері господарювання і не зводиться до загальних цивільно-правових конструкцій, зокрема через охоплення організаційно-господарських відносин, які цивільне право не покриває повною мірою [1, с. 102–104]. У предметі господарського права циркулярність набуває змісту через специфіку господарської діяльності як такої, інституційну роль держави й місцевого самоврядування у регулюванні ринків, ресурсів і відходів, правові режими продуктів, матеріалів і вторинної сировини, відповідальність і стимули, конкурентні умови та недискримінаційний доступ до інфраструктури циркулярності.

Під господарською діяльністю розуміється діяльність у сфері суспільного виробництва, спрямована на виробництво та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [2]. Саме ці аспекти господарювання пояснюють, чому циркулярна економіка не може бути зведена до сфери охорони довкілля, адже вона впливає на структуру витрат, ринкові моделі, інновації та конкуренцію, а отже – на господарсько-правові механізми.

Циркулярна економіка охоплює таку модель господарської діяльності суб'єктів господарювання, за якої пріоритетом виступають ощадливе й обґрунтоване використання ресурсів, підвищення енергоефективності та розвиток екологічно безпечних виробничих процесів. Вона означає зміну підходів до залучення сировини й застосування інновацій у технологічних циклах, а також упровадження системного управління відходами, орієнтованого на запобігання їх утворенню, повторне використання, ремонт, перероблення та повернення матеріалів у виробничий обіг. В міському середовищі однією з найбільш відчутних перешкод для реалізації таких підходів залишається зношена житлово-комунальна інфраструктура, модернізація якої потребує значних інвестиційних ресурсів і довгострокового планування. Одним із практичних напрямів зниження інфраструктурних і екологічних ризиків великих міст є адаптація та імплементація перевірених європейських практик, що поєднують високі стандарти якості життя із цілями сталого територіального розвитку [3].

Щодо господарсько-правового підходу наведене розуміння циркулярної економіки доцільно розглядати як зміну логіки економічного обороту, де ресурс і відхід набувають різного правового статусу залежно від можливості їх повернення у виробничо-споживчий цикл. Тому питання зношеної житлово-комунальної інфраструктури є ключовим для наших міст. Вона виступає матеріальною базою, через яку проходять потоки енергії, води, тепла і відходів, а отже визначає транзакційні витрати переходу до циркулярних моделей. Інвестиційна модернізація тут має сприйматися як інструмент переформатування міського господарства — від ліквідації наслідків до управління потоками, що узгоджується з європейською практикою сталого розвитку територій. У правовому сенсі це вимагає зв'язки між регулюванням господарської діяльності, муніципальними програмами, механізмами державно-приватного партнерства та вимогами до екодизайну та переробки, аби циркулярність стала економічно вигідною і юридично визначеною поведінковою нормою для бізнесу та комунального сектору.

Дискусія про циркулярну економіку у світовій літературі демонструє концептуальну

багатозначність. Показовою є праця, в якій проаналізовано надзвичайно багато визначень циркулярної економіки та зафіксовано, що найчастіше вона описується як комбінація дій «зменшити – використати повторно – переробити», коли системність трансформації, зв'язок із соціальною справедливістю та роль споживачів і бізнес-моделей часто недооцінюються [4, р. 221–226]. Відповідна багатозначність не є суто академічною проблемою. Право потребує визначеності для конструювання обов'язків, стандартів відповідності, санкцій і стимулів. Коли поняття розмите, регуляторні інструменти перетворюються на фрагментарні складові, а виконання – на формальність.

Сучасна популяризація циркулярної економіки значною мірою пов'язана з аналітичними та програмними документами, які підкреслюють перехід до системності, що утримує продукти, компоненти і матеріали у використанні на максимально можливному рівні корисності та вартості, розрізняючи технічні й біологічні цикли та орієнтуючись на відновлюваність і регенеративність [5, р. 1–6]. У господарсько-правовому контексті циркулярність розпочинається у правових вимогах до проєктування, введення в обіг, якості, ремонтпридатності, маркування, простежуваності, інформаційних обов'язків і розширеної відповідальності. Це переносить центр регулювання з ліквідації наслідків на правове керування життєвим циклом.

Паралельно циркулярна економіка дедалі більше вкорінюється у європейській нормотворчості як міжсекторальна політика. Новий план дій ЄС з циркулярної економіки спрямований на те, щоб зробити продукти придатними для кліматично нейтральної, ресурсоефективної та циркулярної економіки, поєднуючи продуктову політику, запобігання утворенню відходів і модернізацію відходового законодавства [6, р. 3-13]. Саме на цьому рівні стає очевидним, що циркулярна економіка у праві – це інтегрована регуляторна система, в якій перетинаються продуктове право, хімічне регулювання, відходове право, стандартизація, вимоги до інформації, державні закупівлі, конкуренція та фінансові стимули.

Сучасні правові дослідження прямо вказують на проблему узгодженості між законодавчими полями, які регулюють життєвий цикл матеріалів і продуктів, та аргументують необхідність розглядати взаємоузгодженість як умову ефективного правового каркасу циркулярності [7, р. 326–331].

Для господарського права це має прикладне значення, оскільки імплементація європейських підходів не може бути фрагментарною, бо це у циркулярній економіці створює регуляторні провали, через які вторинна сировина не отримує правової визначеності, бізнес не має стимулів, а інфраструктура не має фінансування чи правил доступу. Дослідження правового забезпечення організаційно-економічних процесів поводження з муніципальними відходами в ЄС та Україні показує, що саме цілісність законодавства, наявність вимірюваності та контролю етапів, а також поєднання правових і економічних інструментів визначають результативність реформ [8, с. 74–79].

У національному дискурсі циркулярність довгий час ототожнювали переважно з переробкою та управлінням відходами, однак більш сучасні підходи наголошують на переході до управління механізмами доданої вартості протягом життєвого циклу продукції. Показовою є праця, що аналізує нормативно-правове забезпечення розбудови циркулярного підходу в нашій державі та підкреслює потребу відходу від вузького відходового бачення, зокрема через розвиток розширеної відповідальності виробника, ресурсоефективності та фінансово-економічних стимулів [9, с. 159–163].

Отже, можемо резюмувати, що циркулярна економіка у господарському праві – це інтегрована господарсько-правова модель організації суспільного виробництва і товарного обігу, за якої держава, територіальні громади та суб'єкти господарювання нормативно забезпечують через поєднання імперативних приписів, стандартів, економічних стимулів і договірних механізмів управління життєвим циклом продукції та матеріальних потоків з метою запобігання утворенню відходів і мінімізації негативних екстерналій, збереження та відтворення економічної цінності продуктів, компонентів і матеріалів шляхом пріоритету внутрішніх циклів, правового перетворення відходових потоків на ресурси через визначення статусу побічних продуктів і припинення статусу відходів, забезпечення якості та безпечності вторинної сировини, перерозподілу відповідальності й витрат у ланцюгах доданої вартості, узгодження економічних і екологічних цілей у межах принципу правової визначеності, добросовісної конкуренції та належного урядування.

Сутність циркулярної економіки в контексті господарського права полягає у формуванні нової моделі організації господарювання, де ресурс і продукт розглядаються не як одноразові елементи лінійного обігу, а як об'єкти правового управління протягом усього життєвого циклу. Для господарського права це означає зміщення акценту з реактивного усунення наслідків, переважно на стадії відходів, на превентивне регулювання. Циркулярність, таким чином, виступає режимоутворювальним принципом господарської діяльності, який задає логіку нормотворення й правозастосування.

Другою складовою сутності є те, що циркулярна економіка в господарсько-правовому вимірі фактично перепроєктовує ринкову архітектуру та ланцюги доданої вартості, змінюючи розподіл господарських витрат і ризиків між учасниками обігу. Вона юридично оптимізує виробника, імпортера й розповсюджувача до відповідальності за післяспоживчі стадії, зокрема через інструменти розширеної відповідальності виробника, запускає нові типи господарських зобов'язань, а також вимагає правил недискримінаційного доступу до інфраструктури сортування й переробки. У підсумку циркулярність постає як комплексна система господарсько-правових стимулів і обмежень, що створює ринки вторинних матеріалів та циркулярних послуг на умовах конкуренції і правової визначеності.

Третій елемент сутності полягає у тому, що циркулярна економіка є юридичним механізмом поєднання економічної ефективності та публічного інтересу, де екологічний результат досягається не шляхом абстрактних декларацій, а через правову керованість матеріальних потоків. Вона потребує чітких критеріїв циркулярності, вимірюваності показників і процедур верифікації, щоб відмежувати реальну ресурсну відповідальність від формальної зеленої риторики та запобігти недобросовісній конкуренції. Саме тому у господарському праві циркулярна економіка проявляється як подвійна категорія. З однієї сторони — принцип організації господарювання, з іншої — комплексний правовий режим, що забезпечує правову визначеність статусу матеріалів, передбачуваність для бізнесу, баланс приватних і публічних інтересів та реальну трансформацію економіки.

Висновки. Отже, циркулярна економіка у господарському праві є правовою моделлю, що формує новий режим господарювання, у якому матеріальні ресурси розглядаються як керовані потоки, а продукт – як об'єкт життєвоциклічного правового впливу. Її поняття не може бути редуковане до переробки, оскільки ядро циркулярності знаходиться на етапі дизайну та введення в обіг, у конструкціях відповідальності виробника та у правовій визначеності статусу вторинних матеріалів. Сутність циркулярної економіки

полягає у поєднанні економічної мети збереження вартості з публічно-правовими цілями запобігання відходам і мінімізації екстерналій, реалізованими через систему інструментів. У контексті нашої держава циркулярна економіка потребує інтегрованого підходу, що охоплює стратегії, інфраструктуру, стимули, відповідальність і конкурентні правила. Саме господарське право здатне надати цій трансформації юридичну визначеність і операційність, перетворивши циркулярність з декларації на дієвий режим господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Щербина В. С. Господарське право : підручник. 6-те вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
2. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. Відомості Верховної Ради України. 2025. №№ 28-29. ст.94.
3. Лойко В.В., Маляр С.А. Система ефективного управління об'єктами житлового фонду міста Києва. Ефективна економіка. 2018. № 7. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6446> (дата звернення: 19.11.2025).
4. Kirchherr J., Reike D., Hekkert M. Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*. 2017. Vol. 127. P. 221–232.
5. Ellen MacArthur Foundation. *Towards the Circular Economy. Economic and business rationale for an accelerated transition*. 2013. 98 p., P. 1–5; Ellen MacArthur Foundation. *Towards a circular economy: Business rationale for an accelerated transition (Executive summary)*. 2015. 20 p.
6. European Commission. *A new Circular Economy Action Plan. For a cleaner and more competitive Europe*. COM(2020) 98 final. Brussels, 11.3.2020. 20 p. P. 3–13 URL https://eur-lex.europa.eu/resource.html?format=PDF&uri=cellar%3A9903b325-6388-11ea-b735-01aa75ed71a1.0017.02%2FDOC_1
7. de Waal I. M. *A Legal Framework for a Circular Economy in the European Union* : Doctoral thesis. Utrecht University, 2024. 398 p. P. 12–15
8. Elrabay'a D. T. D., Marchenko V. M. The legal support of organizational and economic processes of municipal waste management in the European Union and Ukraine. *Економіка та право*. 2021. № 3. С. 74–86.
9. Салашенко Т. І., Самойленко В. С. Нормативно-правове забезпечення розбудови циркулярного підходу в Україні. *БізнесІнформ*. 2024. № 10. С. 159–174.